

TAUTŲ TEISĖ Į VIENAŠALĘ SECESIJĄ

Aistė Dumbrytė

Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos
Pabėgėlių reikalų skyriaus teisininkė
A. Juozapavičiaus g. 10A, LT-09311 Vilnius
Tel. (+370 5) 212 73 22
El. paštas: aiste.dumbryte@redcross.lt

Straipsnyje siekiama atsakyti į klausimą, ar tautos turi teisę į vienašalę secesiją, o jei tokia teisė gali būti laikoma kompensacine, tai kokios yra jos atsiradimo sąlygos. Remiantis tarptautinės bendrijos pripažintų ir nepripažintų secesijos atvejų analize išskiriamos šešios sąlygos, kuriomis vadovaujantis galėtų būti nustatytas vienašalės secesijos teisėtumas.

The article aims to answer the question whether nations have the right to unilateral secession, and if there is a remedial right to secede, what the conditions for its granting are. On the basis of previous cases of secession, which were approved or condemned by the international community, six conditions for determining the legitimacy of a unilateral secession are listed.

Įvadas

Tarptautinė teisė *expressis verbis* neįtvirtina nei tautos teisės atsiskirti nuo valstybės (teisės į secesiją), nei secesijos draudimo [41, p. 218]. O faktinė kelių pastarųjų dešimtmečių situacija rodo, kad vienašalės secesijos atvejų yra ir jie ne visada tarptautinės bendrijos pasmerkiami kaip neteisėti – pavyzdžiui, Bangladešo atsiskyrimas nuo Pakistano 1971 m., Slovėnijos ir Kroatijos pasitraukimas iš Jugoslavijos sudėties XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje bei naujausias atvejis – Kosovo 2008 m. vasario 17 d. nepriklausomybės nuo Serbijos deklaracija, kurią pripažino 85 valstybės [11]. Kita vertus, analogiškos Abchazijos, Pietų Osetijos, Padnestrės ar Šiaurės Kipro gyventojų ambicijos tarp-

tautinėje bendrijoje nepripažįstamos. Tai verčia kelti klausimą, ar tarptautinėje teisėje egzistuoja teisė į secesiją ir jei taip, kokioms sąlygoms susiklosčius tauta ją įgyja.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti ir susisteminti tarptautinės teisės praktiką ir doktriną tautų teisės į vienašalę secesiją aspektu, t. y. nustatyti, ar tokia teisė apskritai egzistuoja, ar jai atsirasti keliamos kokios nors sąlygos, o jei taip, tai kokios yra tos sąlygos. Šie klausimai straipsnyje nagrinėjami vadovaujantis sisteminiu ir analitiniu metodais, taip pat lyginamuoju metodu gretinamos skirtingų valstybių bei tarptautinių organizacijų pozicijos aptariamais klausimais. Svarbu paminėti, kad teisės literatūroje lietuvių kalba vienašalės secesijos klausimas beveik nenagrinėja-

mas: V. Vadapalas monografijoje „Tarptautinė viešoji teisė“ pamini secesijos problemą, bet išsamiau nenagrinėja nei jos teisinio statuso, nei galimų atsiradimo sąlygų [45, p. 227]. Žiniasklaidoje publikuotuose straipsniuose D. Žalimas plačiau nagrinėjo Tarptautinio Teisingumo Teismo išvadą dėl Kosovo nepriklausomybės deklaracijos [47], o J. Žilinskas apžvelgė tautų apsisprendimo laisvės principą, tačiau jį taikė taip pat tik Kosovo situacijai [48]. Taigi straipsniu siekiama užpildyti šią spragą ir paskatinti diskusiją apie tautų teisę į vienašalę secesiją.

Secesijos sąvoka

Secesija – tai valstybės teritorijos dalies atsiskyrimas, kurį įgyvendina tos teritorijos gyventojai, siekdami sukurti naują nepriklausomą valstybę ar prisijungti prie kitos egzistuojančios valstybės. Secesija yra vienašalė tuo atveju, kai jai nėra iš anksto gaunamas valstybės, nuo kurios atsiskiriama, sutikimas [39, p. 308]. Kadangi secesija reiškia valstybės dalies atsiskyrimą, tai šis terminas netaikomas kalbant apie kolonijų ar kitų nesavarankiškų teritorijų valstybingumo įgijimą – tokios teritorijos turi atskirą teisinį statusą nei jas administruojančios valstybės ir nėra laikomos pastarųjų dalimi [17]. Ta pati taisyklė galioja okupuotoms valstybėms, nes tarptautinė teisė nepripažįsta okupacijos teisėtu teritorijos įgijimo būdu – okupuotų teritorijų išsilaisvinimo atvejais kalbama ne apie secesiją, o apie teisės požiūriu jau egzistuojančių valstybių nepriklausomybės atkūrimą [41, p. 500–502].

Tautos sąvoka

Tarptautinėje teisėje nėra nustatyto universalaus tautos apibrėžimo. Remdamasis

1993 m. Neatstovaujamų nacijų ir tautų organizacijos tarptautinės konferencijos pranešimu bei UNESCO tautų teisių ekspertų susitikimo medžiaga, V. Vadapalas nurodo, kad tauta turėtų būti gana gausi žmonių grupė, turinti tokius bendrus bruožus: kalba, rasė ir religija bei bendrą istorinį, kultūrinį, teritorinį ar kitokį paveldą (*objektyvusis elementas*) ir laikanti save viena tauta (*subjektyvusis elementas*). Be to, tauta turi turėti politinę valią ir tam tikrą politinio organizuotumo laipsnį, kad galėtų tinkamai išreikšti savo valią ir įgyvendinti apsisprendimą [45, p. 227–228]. Kai kalbama apie tautos atsiskyrimą nuo valstybės, preziumuojama, jog atsiskirti siekianti tauta sudaro mažumą toje valstybėje. Tačiau *tautos* ir *tautinės mažumos* sąvokų secesijos kontekste negalima tapatinti: Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte nurodoma, kad visos tautos turi apsisprendimo teisę (1 straipsnio 1 dalis), o tautinėms mažumoms tokia teisė nepripažįstama (27 straipsnis) [31]. Taigi vertinant kiekvieną secesijos atvejį svarbu nustatyti – atsiskirti siekia tauta ar tautinė mažuma. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad kiekvienu atveju turi būti itin nuodugnai vertinamos faktinės žmonių grupės egzistavimo aplinkybės, kad būtų nustatyta, ar tai yra atskira tauta, šis klausimas dėl ribotos straipsnio apimties plačiau nenagrinėjamas ir apsiribojama bendra taisykle, kad teisės į secesiją gali reikalauti tik tauta, o ne tautinė mažuma.

Tautos vidinis ir išorinis apsisprendimas

Jungtinių Tautų chartijos 1 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Jungtinių Tautų tikslai yra plėtoti draugiškus tautų santykius, grindžiamus tautų lygiateisiškumo ir lais-

vo apsisprendimo principu [8]. Apibrėžiant tautų apsisprendimo laisvės principo turinį Tarptautinės teisės principų deklaracijoje dėl taikių santykių ir valstybių bendradarbiavimo pagal Jungtinių Tautų chartiją (toliau – Tarptautinės teisės principų deklaracija) nurodoma, jog kiekviena tauta turi teisę laisvai ir be išorinio įsikišimo nuspręsti dėl savo politinio statuso bei ekonominio, socialinio ir kultūrinio vystymosi [17]. JTO Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro bendrojoje rekomendacijoje Nr. 21 „Apsisprendimo laisvė“ išskiriami du tautų apsisprendimo laisvės aspektai: vidinis ir išorinis. Vidinis apsisprendimas – tai tautos teisė nuspręsti dėl savo ekonominio, socialinio, kultūrinio vystymosi, kuri yra neatsiejama nuo kiekvieno piliečio teisės dalyvauti valstybės politiniame gyvenime, bei įpareigojimas valstybės valdžios institucijoms tinkamai atstovauti visiems valstybės gyventojams be diskriminacijos dėl rasės, odos spalvos, tautinės ar etninės kilmės. O išorinis apsisprendimas – tai tautos teisė nuspręsti dėl savo politinio statuso ir vietos tarptautinėje bendrijoje, vadovaujantis tokiais principais – teisių lygybė, tautų išlaisvinimas iš kolonijinės priespaudos bei draudimas pavergti tautas priespaudai ar išnaudojimui [9].

Tautų apsisprendimo laisvės principą įtvirtinantys tarptautinės teisės aktai apibrėžia ir šio principo bei valstybių teritorinio vientisumo apsaugos principo santykį: Tarptautinės teisės principų deklaracijoje, 1975 m. Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos baigiamajame akte (toliau – Helsinkio baigiamasis aktas), 1993 m. Pasaulio žmogaus teisių konferencijos Vienos deklaracijoje nurodyta, kad tautų apsisprendimo laisvės įgyvendinimas nesuteikia teisės pažeisti suverenios

ir nepriklausomos valstybės, kuri gerbia tautų lygias teises ir apsisprendimo laisvę, o jos vyriausybė atstovauja visų valstybės teritorijoje gyvenančių asmenų interesams be diskriminacijos dėl rasės, tikėjimo ar odos spalvos, teritorinio vientisumo [4; 12; 17]. Taigi tautų apsisprendimo laisvės ir valstybių teritorinio vientisumo principų santykis iš esmės priklauso nuo valstybės elgesio: jei ji tinkamai užtikrina tautos galimybę įgyvendinti *vidinį* apsisprendimą, tai tauta neįgyja teisės į *išorinį* apsisprendimą, t. y. teisės į secesiją.

Nors iš to logiškai turėtų plaukti, kad vidinio apsisprendimo neįgyvendinimo atveju tauta įgyja teisę į secesiją, tarptautinės teisės aktai, kaip minėta, *expressis verbis* tokios taisyklės neįtvirtina. Tačiau doktrinoje šiai teorijai palaikymo netrūksta. Analizuodamas Tarptautinės teisės principų deklaracijos tekstą, Cassese daro išvadą, jog galimybė tam tikromis išimtinėmis aplinkybėmis pažeisti valstybės teritorinį vientisumą logiškai reiškia, kad secesija nėra draudžiama. Teisė į secesiją gali atsirasti tais atvejais, kai įgyvendinti tautos vidinį apsisprendimą valstybės sudėtyje yra visiškai neįmanoma [35, p. 118–120]. Dugard ir Raič teigimu, nors Tarptautinės teisės principų deklaracijos tekstą galima interpretuoti įvairiai, yra aišku, kad teisė į secesiją neatmetama – jos atžvilgiu Deklaracija yra arba neutrali, arba, nors ir netiesiogiai, bet pripažįsta secesijos galimumą tam tikromis aplinkybėmis, pavyzdžiui, kai valstybė šurkščiai pažeidžia atsiskirti siekiančios tautos narių pagrindines žmogaus teises [37, p. 94–137].

Teismų praktika šiuo atžvilgiu nėra itin gausi. Visų pirma reiktų prisiminti 1920 m. Alandų salų bylą dėl Suomijai priklausančių salų siekio prisijungti prie Švedijos.

Bylą nagrinėjusi Tautų Sąjungos paskirta komisija išskyrė *inter alia* du galimus tautų apsisprendimo laisvės įgyvendinimo būdus: nepriklausomos valstybės įkūrimą ir tautinių mažumų apsaugą esamos valstybės viduje. Komisija konstatavo, kad abiem šiais būdais siekiama to paties tikslo – išsaugoti tautos savitumą ir apsaugoti jos interesus. Taigi, siekiant apginti tautos interesus, tačiau kartu užtikrinti geografinį, ekonominį ir kitokį stabilumą, visų pirma turėtų būti pasirenkamas tautinių mažumų apsaugos būdas, ir tik jei valstybė akivaizdžiai diskriminuoja ar persekioja tautos narius arba kitaip šiurkščiai pažeidžia jų teises, tokia tauta įgyja teisę atsiskirti nuo valstybės. Taip buvo nuspręsta, kad Alandų salos neturi teisės atsiskirti nuo Suomijos ir prisijungti prie Švedijos, tačiau joms turi būti užtikrinta pakankama autonomija Suomijos sudėtyje [35, p. 27–31]. Tokios pat pozicijos laikėsi Kanados Aukščiausiasis Teismas, pateikdamas išvadą dėl Kvebeko provincijos teisės atsiskirti nuo Kanados. Teismas konstatavo, kad teisė į vienašališką secesiją atsiranda tik itin išskirtiniais atvejais ir tik aiškiai apibrėžtomis sąlygomis [53].

Vieną iš požiūrių apie secesijos teisę išsakė teisėjas A. A. Cançado Trindade atskirojoje nuomonėje, pridėtoje prie Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinės išvados dėl Kosovo nepriklausomybės deklaracijos atitikties tarptautinei teisei. Visų pirma jis pažymėjo, kad tarptautinė teisė skiria vis daugiau dėmesio žmonių gyvenimo sąlygoms, jų gerovei ir vystymuisi, o pagrindinių žmogaus teisių apsaugos principas jau tapo *jus cogens* norma. Jokia valstybė negali prisidengdama teritoriniu vientisumu pateisinti masinių žmogaus teisių pažeidimų, tokių kaip sistemiški

kankinimai, etninis valymas, priverstinis gyventojų perkėlimas ir pan. Pasak Cançado Trindade, šiuolaikinis požiūris į valstybę mato ją kaip priemonę gyventojų gerovei užtikrinti, taigi gyventojai negali būti žudomi valstybės teritorijai išsaugoti, nes taip būtų iškreipiama valstybės esmė. Valstybė, kuri persekioja gyventojų grupę, *nustoja būti valstybe* šios grupės atžvilgiu, taigi, nors tiesiogiai Cançado Trindade to nepasako, bet iš to darytina išvada, kad analogiškai gyventojams nebelieka pareigos gerbti tokios valstybės teritorinį vientisumą. Ir tokiu atveju, remiantis Jungtinių Tautų chartijoje ir daugelyje kitų tarptautinių dokumentų įtvirtintais humaniškumo ir žmogaus teisių apsaugos principais, tarptautinei bendrijai kyla pareiga apsaugoti tokią gyventojų grupę bei prireikus padėti jai tapti savo likimo šeimininke [52].

Aptarti tarptautinės teisės šaltiniai teikia pagrindą manyti, kad teisė į secesiją yra *kompensacinė*, t. y. tauta įgyja teisę atsiskirti nuo valstybės siekiant kompensuoti už šios valstybės veiksmus užkertant tautos teisę į tinkamą vidaus apsisprendimą.

Svarbu paminėti, kad vis dar nėra nusistovėjusio lietuvių kalbos termino sąvokai *remedial secession* įvardyti. Vieninteliame ši klausimą nagrinėjančiame straipsnyje vartojamas terminas *gynybinė secesija* [47]. Šio straipsnio autorės manymu, terminai *gynybinė* ir *kompensacinė* secesija neprieštarauja vienas kitam, nes abu nurodo pavojų, kylantį tautai išlikti tuo atveju, jei ji yra priversta likti valstybės sudėtyje. Tačiau kiekvienas terminas pabrėžia skirtingą secesijos teisės aspektą: terminas *gynybinė secesija* rodo, kad suteikiant tautai teisę atsiskirti siekiama apginti ją nuo dar tik gresiančio pavojaus, taigi gali susidaryti išpūdis, kad secesija yra prevencinė

priemonė, o faktinės žalos iš valstybės tauta dar nėra patyrusi. O terminas *kompensacinė secesija* leidžia suprasti, kad valstybė jau yra padariusi tam tikrus žalingus veiksmus tautos atžvilgiu, todėl secesija suteikiama tautai kaip atpildas už patirtas skriaudas. Kadangi ligšiolinėje tarptautinės bendrijos praktikoje nebuvo nė vieno atvejo, kai secesijos teisė pripažinta tautai, nepatyrusiai jokių neigiamų valstybės veiksmų, tai straipsnio autorė pasirinko terminą *kompensacinė secesija*, tačiau negalima paneigti galimybės, kad rutuliojantis diskusijai dėl terminų ilgainiui gali būti pasirinktas ir kitoks variantas.

Teisės į secesiją atsiradimo sąlygos

Iki šiol aptartas tautų apsisprendimo laisvės ir valstybių teritorinio vientisumo principų santykis aiškiai rodo, kad tarptautinė teisė nepripažįsta besąlyginės teisės į secesiją – šios teisės atsiradimas siejamas bent jau su tuo, kad nėra galimybių įgyvendinti tautos vidinį apsisprendimą. Kadangi, kaip jau nustatėme, secesijos teisė yra kompensacinė, svarbu identifikuoti, kokioms sąlygoms susiklosčius tauta įgyja šią teisę. Cassese ir kiti autoriai nurodo tokias sąlygas: valstybė, nuo kurios siekiama atsiskirti, piktnaudžiauja savo valdžia (*carence de souveraineté*) tautos atžvilgiu – vykdo sistemingą šios tautos atstovų diskriminaciją ar šiurkščiai ir masiškai pažeidžia jos teises, ir tolesnis taikus šios tautos egzistavimas valstybės sudėtyje yra neįmanomas [35, p. 118–120; 37, p. 94–137]. Crawford taip pat nagrinėja tautos apsisprendimo ir jėgos panaudojimo ryšį tais atvejais, kai kova dėl secesijos yra palaikoma išorinės jėgos, o Bangladešo atveju įvertina ir atsiskiriančios tautos ryšių su valstybe, nuo kurios atsiskiriama, tvirtumą [36,

p. 131–148]. Be to, tam tikrų atvejų analizė rodo, kad pripažindama secesijos teisėtumą tarptautinė bendrija vertina ir tai, ar paskelbta nepriklausomybė iš tikrųjų atitinka tautos narių valią ir ar ją paskelbusį organą galima laikyti reprezentatyviu. Taigi toliau šiame skyriuje, remiantis sėkmingų ir nesėkmingų secesijos atvejų pavyzdžiais, analizuojamas kiekvienos iš šių sąlygų turinys ir svarba teisei į secesiją atsirasti.

1) Tautos vidaus apsisprendimo paneigimas

Nustačius, kad tai, jog nėra galimybių įgyvendinti vidaus apsisprendimą, suteikia tautai teisę į secesiją, verta plačiau panauginėti, kokie valstybės veiksmai prilygsta vidaus apsisprendimo paneigimui.

Kanados Aukščiausiasis Teismas savo išvadoje dėl Kvebeko teisės atsiskirti pažymėjo, kad doktrinoje egzistuoja nuomonė, jog teisę į išorinį apsisprendimą turi ne tik kolonizuotos ar kitaip pavergtos tautos, bet ir tos, kurių teisė į vidinį apsisprendimą šiurkščiai pažeidžiama, nors tebėra neaišku, ar ši nuomonė jau tapo pripažintu tarptautiniu standartu. Analizuodamas Kvebeko situaciją, Teismas pabrėžė, kad Kvebeko atstovai užima aukštus postus Kanados vyriausybėje, provincijos gyventojai laisvai priima politinius sprendimus bei siekia ekonominio, socialinio, kultūrinio vystymosi Kvebeke, Kanadoje ir visame pasaulyje, Kvebeko gyventojai yra lygiomis teisėmis atstovaujami Kanados įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios institucijose. Taigi Kanada atitinka tarptautiniuose dokumentuose pateikiamą „suverenios ir nepriklausomos valstybės, kuri tinkamai apsaugo gyventojų lygias teises bei apsisprendimo laisvę ir kurios vyriausybė atstovauja visiems šalies gyventojams

be jokios diskriminacijos“ apibrėžimą. Tuo remdamasis, Kanados Aukščiausiasis Teismas padarė išvadą, kad Kvebeko gyventojų vidinis apsisprendimas nėra pažeidžiamas ir tarptautinė teisė nesuteikia Kvebeko provincijai teisės vienašališkai atsiskirti nuo Kanados [53]. Panašų sprendimą priėmė Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisija (toliau – AŽTTK) 1994 m. byloje *Katango Liaudies Kongresas prieš Zairą*. Kongo Demokratinėi Respublikai (tuo metu – Zairui) išsilaisvinus iš metropolijos valdžios, Katango provincija 1960 m. pasiskelbė nepriklausoma valstybe, tačiau JTO Saugumo Taryba pasmerkė Katango secesiją ir nė viena valstybė nepripažino jos teisėta [37, p. 94–137]. O 1992 m. Katangoje veikianti politinė partija Katango Liaudies Kongresas kreipėsi į AŽTTK su prašymu pripažinti Katango teisę į apsisprendimą. AŽTTK konstatavo, jog nesant įrodymų, kad Katango gyventojams užkertamas kelias dalyvauti valdant valstybę ar kad jų teisės šiurkščiai pažeidžiamos, Katanga privalo įgyvendinti savo apsisprendimą tokiu būdu, kuris būtų suderinamas su Zairo teritoriniu vientisumu [1].

Taigi galimybių tautos atstovams dalyvauti valstybės aukščiausios politinės valdžios organuose ir palaikyti savo kultūrinį savitumą sudarymas bei tinkamų sąlygų ekonominiam ir socialiniam vystymuisi užtikrinimas leidžia tautai įgyvendinti savo apsisprendimo laisvę valstybės viduje ir tokia tauta neturi pagrindo reikalauti secesijos. O priešingais atvejais teisė į kompensacinę secesiją turėtų būti pripažinta. Pavyzdžiui, Tibeto atveju¹

¹ Nors Tibeto teisinis statusas tebekelia diskusijų tarptautinėje bendrijoje – diskutuojama, ar tai yra okupuota savarankiška teritorija, ar Kinijos valstybės dalis – ta-

tarptautinių nevyriausybinų organizacijų ataskaitose nuolat nurodoma, kad Kinijos Liaudies Respublikos vyriausybė nuolat šiurkščiai pažeidžia tibetiečių teises į žodžio, išraiškos, religijos, susirinkimų ir asociacijų laisvę, didėja politinių kalinių skaičius [2], valstybės politikos kritika įtariamai tibetiečiai patiria persekiojimą, o Tibeto prašomos didesnės autonomijos galimybė oficialiu lygiu nesvarstoma [5]. Pasak Cassese, tauta įgyja teisę į secesiją – radikaliausią išorinio apsisprendimo įgyvendinimo būdą – tais atvejais, kai aišku, jog visi bandymai įgyvendinti vidaus apsisprendimą pasmerkti nesėkmei [35, p. 120]. Remiantis aptariama sąlyga, Tibetui turėtų būti suteikta kompensacinė secesijos teisė.

Darytina išvada, kad vidaus apsisprendimo paneigimo atveju tauta turėtų įgyti kompensacinę teisę į secesiją – nors ši norma kol kas nėra aiškiai įtvirtinta tarptautinėje teisėje, tačiau ligšiolinė tarptautinės bendrijos praktika teikia pagrindą manyti, kad tarptautinė teisė vystosi šia linkme. Tačiau sistemiškai vertinant tarptautinės bendrijos praktiką ir teisės doktriną, net ir esant šiai sąlygai turėtų būti atsižvelgiama į tai, ar yra išnaudotos kitos priemonės tautos ir valstybės konfliktui spręsti bei ar tauta iš tiesų nori eiti secesijos keliu – šios sąlygos aptariamoms toliau šiame straipsnyje.

2) *Šiurkštūs ir masiniai žmogaus teisių pažeidimai*

Šiurkštūs, sisteminiai ir masiniai žmogaus teisių pažeidimai, vykdomi tautos narių atžvilgiu, taip pat paneigia tautos teisę į vi-

čiau nesileidžiant į šią diskusiją galima apžvelgti Tibeto faktinę situaciją ir įvertinti šio regiono gyventojų vidaus apsisprendimo galimybę.

dinį apsisprendimą. Tačiau nors ši sąlyga gali būti laikoma pirmosios aptartos sąlygos aspektu, ją verta panagrinėti atskirai, siekiant nustatyti, ar baisiausi žmonijos įsivaizduojami nusikaltimai turi bent kiek didesnės įtakos tautos teisei į secesiją pripažinti.

Šiuo aspektu visų pirma reikšmingas Bangladešo (tuo metu – Rytų Pakistano) atsiskyrimas nuo Pakistano (tuo metu – Vakarų Pakistano). 1971–1972 m. įvykius Bangladeše įvairūs informacijos šaltiniai bene vieningai vadino bengalų genocidu, o Vakarų Pakistano režimo vykdytos masinių žudymų kampanijos aukų skaičius siekė iki trijų milijonų [3; 10; 43]. JTO Saugumo Taryba išreiškė susirūpinimą padėtimi Rytų Pakistane ir paragino visas valstybes laikytis tarptautinės humanitarinės teisės reikalavimų [28], o Generalinė Asamblėja atkreipė dėmesį į itin didelį pabėgėlių iš Rytų Pakistano skaičių [19; 20]. Crawford teigimu, genocidas yra ryškiausias valstybės piktnaudžiavimo suverenitetu pavyzdys, todėl Pakistano valdžios organai dėl savo veiksmų neteko legitimumo toliau veikti Bangladeše, ir tai paskatino visuotinę Bangladešo pripažinimą bei priėmimą į JTO [36, p. 142].

Kitas pastaruoju metu teisės literatūroje aptariamas atvejis – Kosovo 2008 m. vasario 17 d. paskelbta nepriklausomybė nuo Serbijos. Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, kad ši nepriklausomybės deklaracija nepažeidė tarptautinės teisės, tačiau tokia išvada buvo priimta remiantis daugiausia formaliais kriterijais – analizuojant Kosovo vietos administracijos įgaliojimus ir pareigas pagal Saugumo Tarybos rezoliuciją Nr. 1244 (1999) ir iš esmės neskiiriant dėmesio Kosove susiklosčiusių faktinių aplinkybių analizei. Kritikuodamas

tokią Teismo poziciją (tačiau sutikdamas su galutine jo išvada), teisėjas Cançado Trindade paskelbė atskirąją nuomonę, kurioje teigia, jog Kosovo nepriklausomybės deklaracija pripažintina atitinkančia tarptautinę teisę būtent dėl ypatingų faktinių aplinkybių, kurias jis vadina humanitarine katastrofa. Atsižvelgiant į tai, kad Teismas nepasisakė dėl to, ar Kosovo faktinės aplinkybės turi įtakos secesijos teisėtumui, ir privalomo išaiškinimo šiuo klausimu nėra priimta, atskiroji nuomonė laikytina svarbiu teisės doktrinos šaltiniu, pagrindžiančiu kompensacinės secesijos teoriją.

Cançado Trindade Kosovo faktinę situaciją apibūdina remdamasis Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos, Saugumo Tarybos, Ekonominės ir socialinės tarybos bei Generalinio sekretoriaus rezoliucijomis ir ataskaitomis, Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai sprendime *Milutinovic et al.* nustatytais aplinkybėmis bei Tarptautiniam Teisingumo Teismui pateikta valstybių ir tarptautinių nevyriausybių organizacijų surinkta informacija. Pasak jo, 1989 m. Serbijai panaikinus Kosovo iki tol turėtą autonomiją laipsniškai buvo prieita iki humanitarinės katastrofos, kurios kulminacija pasiekta 1998–1999 metais. Per daugiau nei dešimtmetį Kosove padaryta daugybė tokių šiurkščių žmogaus teisių ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų – masiniai žudymai, karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui, etninis valymas, masiniai žmonių perkėlimai. Apie pusantro milijono Kosovo albanų prievarta buvo išvaryti iš savo namų. Buvo paplitę nuolatiniai ir sisteminiai žmogaus teisių pažeidimai: kankinimai, išžaginimai, prievartiniai žmonių dingimai, pagrobimai, nusikaltimai prieš moteris ir vaikus, įkaitų paėmimai, sava-

vališki sulaikymai, neteisėtos egzekucijos, nuosavybės naikinimas, turto grobstymas, pasėlių deginimas – šiuos veiksmus vykdė tiek Serbijos pajėgos, tiek vietinės ginkluotos grupuotės. Valstybė sankcionavo etninę diskriminaciją darbo santykiuose, sveikatos ir švietimo sistemoje, teisingumo sistema buvo neveiksminga ir vyravo nebaudžiamumas. Tokia valstybės vykdoma Kosovo albanų engimo politika sukūrė regione visuotinės baimės atmosferą. Pateikdamas šių aplinkybių teisinį vertinimą, Čačado Trindade atkreipė dėmesį į tai, kad vystantis tarptautinei teisei pagarba žmogaus teisėms tapo vienu iš pagrindinių principų. Žmogaus teisės yra visuotinės ir kiekvienas jas turi nepriklausomai nuo valstybės valios. Valstybės tikslas (*raison d'être*) – saugoti jos jurisdikcijai priklausančių individų ir bendruomenių teises, o ne jas pažeidinėti. Todėl valstybė, kuri šiurkščiai pažeidžia žmogaus teises (pvz., vykdo masinius nužudymus, kankinimus, etninį valymą, sistemingą diskriminaciją), praranda savo legitimumą ir nustoja būti valstybe skriaudžiamų gyventojų atžvilgiu. Kadangi kankinimų, etninio valymo ar neteisėtų egzekucijų draudimas yra *jus cogens* norma, tokios normos pažeidimo negalima pateisinti teritorinio vientisumo principu. Vadovaudamasis Tarptautinės teisės principų deklaracija bei 1993 m. Vienos deklaracija, Čačado Trindade daro išvadą, kad persekiojama tauta įgyja teisę į išorinį apsisprendimą [52].

Tiek atskirojoje nuomonėje, tiek Teismo išvadoje pažymėta, kad daugelis byloje dalyvavusių valstybių (*inter alia* Vokietija, Jungtinė Karalystė, Nyderlandai, Norvegija, Albanija, Austrija, Lenkija, Šveicarija, JAV, Slovėnija, Liuksemburgas, Suomija, Danija, Brazilija, Kroatija, Jordanija, Pran-

cūzija) taip pat nurodė šiurkščius žmogaus teisių pažeidimus Kosove ir šiuo pagrindu siūlė pripažinti nepriklausomybės deklaraciją teisėta. Nepaisant to, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas į šį veiksnių neatsižvelgė, valstybių pozicija Kosovo atžvilgiu rodo, jog kompensacinė secesijos teisė šiurkščių žmogaus teisių pažeidimų atveju palaikoma tarptautinės bendrijos ir ilgainiui galėtų tapti paprotine norma. Ar tokios paprotinės normos dar nėra, sunku pasakyti, nes iki šiol nebuvo pakankamai atvejų valstybėms pareikšti savo *opinio juris* šiuo klausimu (Kosovo nepriklausomybę kol kas pripažino mažiau nei pusė JTO narių – 85 iš 192), o joks autoritetingas šaltinis, *inter alia* Tarptautinis Teisingumo Teismas Kosovo byloje, nepatvirtino, kad toks paprotys yra.

3) Taikaus sprendimo galimybių išnaudojimas

Taisyklė, kad išorinis tautos apsisprendimas gali būti įgyvendinamas tik tada, kai vidinis yra neįmanomas, leidžia išskirti dar vieną secesijos teisės atsiradimo sąlygą: turi būti išnaudotos visos turimos galimybės išspręsti tautos ir valstybės konfliktą vidaus keliu, t. y. be secesijos. Raič teigimu, secesijos siekis įgyja legitimumą tik tada, kai yra akivaizdu, jog visos kitos teisių garantijų ar politinių susitarimų galimybės išnaudotos arba valstybės valdžia prieštarauja joms įgyvendinti. O esant realiai taikaus sugyvenimo galimybei, pirmumas turi būti teikiamas valstybės teritoriniam vientisumui išsaugoti [39, p. 370–371]. Taigi, remiantis tarptautinės teisės doktrina ir joje pateikiama tarptautinių dokumentų analize, teisė į secesiją yra galima tik kaip paskutinė priemonė (*ultimum remedium*).

Šiuo aspektu Crawford nagrinėja Šiaurės Kipro Turkų Respublikos (toliau – Šiaurės Kipras) nepriklausomybės paskelbimą, nesulaukusį tarptautinio pripažinimo. JTO Saugumo Taryba pasmerkė šį bandymą atsiskirti ir paragino visas valstybes gerbti Kipro teritorinį vientisumą [29]. Šiaurės Kipro secesijos nepripažino ir JTO Generalinė Asamblėja, Europos Taryba, Europos Sąjunga, ES Teisingumo Teismas bei Europos Žmogaus Teisių Teismas, o vienintelė Šiaurės Kipro nepriklausomybę pripažinusi valstybė Turkija už tai sulaukė Saugumo Tarybos kritikos [30]. Crawford pažymi, kad 1960 m. Kipro konstitucija įtvirtino specifinę institucinę struktūrą, skirtą graikų ir turkų bendruomenių lygioms teisėms užtikrinti, o tais pačiais metais Kipro, Graikijos, Turkijos ir Didžiosios Britanijos pasirašyta garantijos sutartis suteikė pastarosioms trims valstybėms įgaliojimus garantuoti, kad būtų laikomasi konstitucinių nuostatų [36, p. 143–145]. Tai rodo Kipro centrinės valdžios siekį užtikrinti pakankamas turkų bendruomenės teises valstybėje ir nesuteikia pagrindo manyti, kad dviejų tautų taikus sugyvenimas vienoje valstybėje yra neįmanomas. Vykstančios JTO Generalinio sekretoriaus prižiūrimos oficialios abiejų Kipro dalių lyderių derybos dėl Kipro ateities taip pat rodo, kad graikiškos ir turkiškos Kipro dalių prieštaravimai nėra nesutaikomi ir sprendimas, išsaugantis šalies vientisumą, vis dėlto yra galimas [25; 45].

Raič taip pat pažymi, kad pirmiau aptarti šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai dažniausiai sukelia abipusę neapykantą ir nepasitikėjimą tarp atsiskirti siekiančios tautos ir valstybės, ir vien dėl to šalių derybos ir taikus sprendimas tampa neįmanomi. Tokiu atveju vienintelis efektyvus

sprendimas yra tautos secesija, kaip buvo patvirtinta Bangladešo atveju [39, p. 372]. Šią taisyklę galėtume pritaikyti ir Kosovo atveju: Serbijos vykdyta etninio valymo politika panaikino bet kokią Kosovo gyventojų tikėjimą taikaus sugyvenimo su Serbija galimybe, tai patvirtino JTO Generalinio sekretoriaus Specialiojo įgaliojimo Kosovo statuso nustatymo procese ataskaita [27].

Atsižvelgiant į tai, kad tarptautinė bendrija itin atsargiai ir tik išimtiniais atvejais pripažįsta tautų teisę į secesiją, sąlyga, jog ši teisė yra galima tik kaip *ultimum remedium*, logiškai laikytina būtina secesijos teisei pripažinti. Be to, sąlyga, jog tautos secesija yra galima tik išnaudojus taikaus sprendimo galimybes, preziūmuoja tautos ir valstybės konfliktą, t. y. tautos vidaus apsisprendimo galimybių paneigimą ar netgi šiurkščius ir masinius žmogaus teisių pažeidimus. Iš to akivaizdu, kad ši sąlyga nėra savarankiška, tačiau neatsiejama nuo kurios nors iš pirmų dviejų aptartų sąlygų.

4) Tautos valia atsiskirti

Kalbant apie secesiją tautos siekis atsiskirti yra lyg ir savaime suprantamas elementas – nesant tokio siekio, neatsirastų ir secesinio judėjimo. Tačiau praktikoje yra buvę atvejų, kai tarptautinės bendrijos atsisakymą pripažinti secesiją nulėmė būtent nepriklausomybę paskelbusios institucijos legitimumo trūkumas, t. y. nepriklausomybė paskelbta akivaizdžiai prieštaraujant tikrajai tautos valiai. Raič teigimu, reikalavimas atspindėti tautos valią bus laikomas patenkintu, jei nepriklausomybės deklaraciją paskelbia reprezentatyvi valdžios institucija, išrinkta demokratišku būdu ar kitaip laikoma atstovaujanti tautos valiai, ir tokiu atveju nėra būtina rengti referendumus.

mą ar panašiai tiesiogiai atsiklausti tautos nuomonės. Tačiau jei faktinės aplinkybės verčia abejoti pareikštos valios tikrumu, secesijai pripažinti reikėtų papildomų įrodymų, tokių kaip tarptautinius standartus atitinkanti tautos apklausa [39, p. 292].

Vienas iš pavyzdžių, kada teisė į secesiją buvo nepripažinta būtent dėl šios sąlygos neatitikties, – Pietų Rodezijos 1965 m. nepriklausomybės deklaracija, kurią paskelbė regiono baltųjų mažuma, atsakinga už žmogaus teisių pažeidimus, vykdomus juodųjų daugumos atžvilgiu. JTO Generalinė Asamblėja ne kartą pareiškė, jog Zimbabvės tauta turi neatimamą teisę į apsisprendimą ir valstybingumą, tačiau neteisėtas rasistinis mažumos režimas šią teisę pažeidžia [14; 15; 16; 18]. Taigi Pietų Rodezijos nepripažinimą nulėmė būtent tai, kad nepriklausomybę paskelbęs organas negalėjo būti laikomas atstovaujančiu regiono daugumai bei išreiškiančiu jos tikrąją valią. Kitas panašus pavyzdys – Pietų Afrikos Respublikos (PAR) įkurti ir nepriklausomomis valstybėmis paskelbti keturi *bantustanai* (juodųjų etninių grupių gyvenamos teritorijos): Transkei, Bophuthatswana, Venda ir Ciskei. Jų nepriklausomybės nepripažino nė viena pasaulio valstybė, o Generalinė Asamblėja pasmerkė bantustanus kaip PAR rasistinio režimo vykdomos apartheido politikos dalį, kuria pažeidžiamos Afrikos tautų teisės bei nepaisoma PAR gyventojų išreikšto priešiško bantustanų kūrimui [21; 22; 23]. Kaip matome, šiais atvejais secesija akivaizdžiai prieštaravo teritorijų gyventojų valiai, todėl tarptautinė bendrija ne reikalavo papildomų tautos sprendimo įrodymų, o tiesiog atsakė pripažinti pasiskelbusias valstybes.

O yrant Jugoslavijai Europos Bendrijų sudaryta Tarptautinės taikos konferencijos Jugoslavijai arbitražo komisija (taip pat žinoma kaip Badinterio arbitražo komisija), nagrinėjusi buvusių Jugoslavijos respublikų pripažinimo naujomis valstybėmis klausimus, Nuomonėje Nr. 4 dėl Bosnijos ir Hercegovinos pripažinimo atkreipė dėmesį į tą aplinkybę, kad šalyje tuo metu buvo aktyvus serbų bendruomenės judėjimas, siekęs įkurti Serbų Bosnijos ir Hercegovinos Respubliką ir likti federacinės Jugoslavijos valstybės sudėtyje. Remdamasi šiuo faktu arbitražo komisija padarė išvadą, kad Bosnijos ir Hercegovinos tautų valia sukurti nepriklausomą Bosnijos ir Hercegovinos valstybę nėra aiški ir gyventojų turėtų būti papildomai atsiklausta (pvz., surengiant tarptautinės bendrijos prižiūrimą referendumą) [44]. Bosnija ir Hercegovina pripažinta po 1992 m. įvykusio referendumo, kuriame dalyvavę gyventojai beveik vienbalsiai išreiškė norą sukurti nepriklausomą valstybę. Nepaisant to, kad apie trečdaliį šalies gyventojų sudarantys serbai šį referendumą boikotavo, tarptautinė bendrija pakeitė savo ankstesnę išvadą ir netrukus pripažino naująją valstybę [40].

O Kosovo atveju sunku tiksliai pasakyti, kokia institucija paskelbė nepriklausomybės deklaraciją: Tarptautinio Teisingumo Teismo išvadoje nurodoma, kad deklaracijos autoriai veikė ne kaip Kosovo laikinosios administracijos dalis, o tiesiog kaip Kosovo tautos atstovai, veikiantys už Saugumo Tarybos nustatytų administracijos kompetencijos ribų [51]. Nepaisant to, nepriklausomybės deklaraciją pasirašė Kosovo prezidentas bei visi Asamblėjos nariai, kurie turėjo teisinį pagrindą vadintis Kosovo tautos atstovais. Tad nepriklau-

somai nuo tikslaus deklaracijos autoriaus statuso, tarptautinėje bendrijoje nekilo abejonių dėl tikrosios Kosovo tautos valios atsiskyrimo klausimu ir nebuvo reikalaujama jos įrodyti referendumu ar kitu panašiu būdu.

Tačiau Buchanan taip pat nurodo, kad valstybė negali atsisakyti pripažinti teisės į secesiją tais atvejais, kai jos pačios politika trukdo tautai tinkamai išreikšti savo valią. Pavyzdžiui, Turkija, jėga prisijungusi dalį Kurdistano, nesudarė galimybių kurdams įkurti jų tautiniams interesams atstovaujančių organų, todėl Turkija negali teisintis tuo, kad kurdų secesijos reikalaujantys judėjimai nėra reprezentatyvūs [34, p. 142–143].

Darytina išvada, kad tarptautinė teisė reikalauja, jog bet kokius sprendimus tautos vardu priimtų šios tautos valiai iš tiesų atstovaujantys organai – priešingu atveju, teisė į secesiją tautai nebus pripažįstama. Tuo pat metu svarbu nepamiršti, kad vien tautos valios nepakanka secesijos teisei atsirasti – tam yra būtina, jog tautos vidaus apsisprendimas būtų paneigtas ar prieš tautos narius vykdomi šiurkštūs ir masiniai žmogaus teisių pažeidimai, o kitos priemonės išspręsti konfliktą būtų išnaudotos.

5) Nėra išorės jėgos įsikišimo

Pagal Jungtinių Tautų chartijos 2 straipsnio 4 dalį draudžiama naudoti jėgą prieš valstybių teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba bet koku kitu būdu, nesuderinamu su JTO tikslais. Tačiau išorinės jėgos įsikišimas į konfliktą dėl secesijos skirtingais atvejais sukėlė nevienodus padarinius, atsižvelgiant į šios jėgos įtaką formuojant atsiskyrimo siekį.

Bangladešo secesijos atveju Indijos karinių pajėgų išitraukimas į konfliktą

faktiškai nulėmė Pakistano pasitraukimą (nepaisant to, kad Bangladešo gyventojų dauguma rėmė nepriklausomybės siekį, o vietinis ginkluotas sukilimas buvo gana didelio masto). Nors Indijos veiksmus nemažai valstybių laikė JTO chartijos pažeidimu, tai neužkirto kelio greitai ir visuotiniai pripažinti Bangladešo valstybę. Šiaurės Kipre rezultatas buvo priešingas: aktyvus Turkijos karinių pajėgų vaidmuo buvo lemiamas veiksnys, dėl kurio tarptautinė bendrija atsisakė pripažinti secesiją. Crawford lygina šias dvi situacijas ir pažymi, kad abiem atvejais naujos vietinės valdžios galimybę perimti teritorijos kontrolę nulėmė būtent išorės intervencija, tačiau visais kitais aspektais Bangladešo ir Šiaurės Kipro aplinkybės smarkiai skyrėsi [36, p. 141–143].

Šiaurės Kipro faktines aplinkybes ir Turkijos ginkluotųjų pajėgų galią šioje teritorijoje nagrinėjo Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) bylose *Loizidou prieš Turkiją* (1996 m.) ir *Kipras prieš Turkiją* (2001 m.). *Loizidou* bylos sprendime EŽTT nurodė, kad visoje Šiaurės Kipro teritorijoje yra dislokuota apie 30 tūkstančių Turkijos kariuomenės karių, kurie kontroliuoja visus pagrindinius susisiekimo kelius. Remiantis 1983 m. priimta Šiaurės Kipro konstitucija, visi Šiaurės Kipre dislokuoti Turkijos kariai ir sukarintose teritorijose esantys civiliai priklauso Turkijos karinių teismų jurisdikcijai. EŽTT konstatavo, kad tai, jog daug Turkijos karių aktyviai veikia Šiaurės Kipre, reiškia, jog Turkija realiai kontroliuoja Šiaurės Kipro teritoriją, ir tokia kontrolė lemia Turkijos atsakomybę už Šiaurės Kipro administracinių organų veiksmus [49]. Sprendime *Kipras prieš Turkiją* EŽTT taip pat pabrėžė, jog dėl Turkijos turimos efek-

tyvios visuotinės kontrolės Šiaurės Kipro atsakomybė neapsiriboja vien turkų kariais ar pareigūnais, o apima ir Šiaurės Kipro institucijas, nes jos egzistuoja tik dėl Turkijos karinės ir kitokios paramos [50].

Bangladešo ir Šiaurės Kipro pavyzdžiai aiškiai rodo, kad išorinės jėgos įsikišimas į secesijos konfliktą turi būti vertinamas platesniu kontekstu. Bangladešo gyventojai nebuvo pakankamai atstovaujami politiniuose organuose, vakarų teritorija buvo kur kas labiau ekonomiškai išsivysčiusi nei rytų, urdu kalba kalbantys vakarai siekė kultūriškai asimiliuoti bengališkus rytus [42]. Pakistano režimo padaryti šiurkštūs bengalų teisių pažeidimai panaikino realią galimybę abiem tautoms taikiai sugyventi vienoje valstybėje. Be to, šios aplinkybės įtikinamai parodo, kad Bangladešo siekis atsiskirti atsirado dėl svarių priežasčių ir būtų egzistavęs nepriklausomai nuo trečiosios valstybės įsikišimo. Dėl Šiaurės Kipro pažymėtina, kad šiurkščių turkų teisių pažeidimų Kipre nebuvo nustatyta, o šalies konstitucija ir tarptautiniai susitarimai *expressis verbis* numatė lygias graikų ir turkų bendruomenių teises. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad prasidėjus šių tautų nesutarimams dėl centrinės valdžios postų, Šiaurės Kipras 1975 m. pasiskelbė federaciniu vienetu ir tik 1983 m. – t. y. po aštuonerių metų dėl Turkijos įtakos – paskelbė nepriklausomybę [36, p. 143–144]. Visa tai, kartu nuolatinis Turkijos kariuomenės buvimas ir įtaka Šiaurės Kipre, kelia abejonių, ar nepriklausomybė iš tiesų buvo Šiaurės Kipro gyventojų siekis, ar Turkijos geopolitinis ėjimas. Taigi lemiamas veiksnys šiuo atveju yra išorinės jėgos vaidmuo formuojant secesijos siekį: jeigu trečiosios valstybės įsikišimas sukuria tautos norą atsiskirti, tokia secesija turėtų būti

laikoma neteisėto jėgos panaudojimo padariniu ir nepripažįstama; o jei išorės jėga yra tik įrankis, padedantis įgyvendinti iki tol pagrįstai egzistavusį secesijos siekį, tai jėgos panaudojimas neturėtų daryti įtakos secesijai pripažinti.

Dėl analogiškų priežasčių nepripažįstama ir Abchazijos, Pietų Osetijos ir Padnestrės teisė į secesiją: dėl didelės Rusijos ginkluotųjų pajėgų įtakos šių regionų tautų valstybingumo siekis nelaikomas atspindinčiu tikrą gyventojų daugumos valią, ir nors juose faktiškai funkcionuoja autonominė valdžia, tarptautinė bendrija reikalauja Gruzijos ir Moldovos teritorinę vientisumą išsaugančio sprendimo [41, p. 237–238]. Tarptautinio palaikymo nesulaukia ir nepriklausomybės nuo Azerbaidžano siekiantis Kalnų Karabachas: JTO Generalinė Asamblėja Armėnijos pajėgų buvimą regione atvirai įvardijo kaip okupaciją ir paragino tarptautinę bendriją gerbti Azerbaidžano teritorinę vientisumą [24].

Kosovo atveju taip pat neapsieita be tarptautinės bendrijos įsikišimo, nulėmusio faktinį Kosovo atskirimą nuo Serbijos. Tačiau, kaip savo atskirojoje nuomonėje pažymėjo Caňado Trindade, JTO Saugumo Taryba visų pirma siekė sustabdyti humanitarinę katastrofą Kosove, o ne įtvirtinti vienai iš konflikto šalių priimtą sprendimą: Saugumo Tarybos rezoliucija 1244 (1999) nesuteikė didesnės svarbos nei Serbijos reikalavimui laikyti Kosovą neatskiriama jos dalimi, nei Kosovo nepriklausomybės siekiui, atvirkščiai, rezoliucijoje numatytas šio klausimo galutinis sprendimas derybomis [52]. Taigi šiuo atveju išorės įsikišimo tikslas nebuvo padėti tautai teisiškai atsiskirti nuo valstybės. Be to, nederėtų pamiršti, kad Kosovo nepriklausomybė pirmą kartą buvo paskelb-

ta dar 1990 m. kaip atsakas į Slobodano Miloševićiaus politiką Kosovo albanų atžvilgiu [6]. Taigi akivaizdu, kad secesijos siekis susiformavo dėl Serbijos veiksmų ribojant Kosovo vidaus apsisprendimą bei šiurkščių ir masinių žmogaus teisių pažeidimų prieš Kosovo gyventojus, o ne dėl tarptautinės bendrijos įsikišimo, todėl ši sąlyga Kosovui neturėtų būti taikoma.

Dar viena problema, susijusi su šia secesijos teisės atsiradimo sąlyga, yra neteisėtas jėgos panaudojimas: vadovaujantis principu *ex injuria jus non oritur*, neteisėti veiksmai negali sukurti naujų teisių [41, p. 104–105]. Tačiau Bangladešo atvejis rodo, kad nors Indijos veiksmai nebuvo laikomi teisėtais, tai nesutrukdė tarptautinei bendrijai pripažinti Bangladešo secesijos teisėtumo. Taip pat nors NATO intervencija į Kosovą nebuvo sankcionuota JTO Saugumo Tarybos, beveik pusė JTO narių pripažino Kosovo nepriklausomybę. Šie atvejai leidžia manyti, kad kai neteisėtas jėgos panaudojimas turi humanitarinės intervencijos požymių, tarptautinė bendrija nėra linkusi jo vertinti vien pagal formulę teisėtumo kriterijų [41, p. 1155–1158]. Be to, net jeigu jėgos panaudojimas ir yra neteisėtas, tokią jėgą naudoja ne secesijos siekianti tauta, o kita valstybė ar tarptautinė organizacija, taigi neteisėti kitų subjektų veiksmai neturėtų turėti neigiamos įtakos tautos teisių apimčiai. Taigi nors nėra susiformavusių tarptautinės teisės normų dėl neteisėto išorės jėgos panaudojimo įtakos tautos teisei į secesiją, bet, straipsnio autorės nuomone, ligšiolinė tarptautinės bendrijos praktika rodo tendenciją, kad jėgos panaudojimas siekiant užkirsti kelią humanitarinėms tragedijoms nėra aiškiai laikomas neteisėtu ir savaime neatima iš tautos teisės į secesiją.

Galima daryti išvadą, kad tarptautinė teisė nepripažįsta tautos teisės į secesiją, kai siekis atsiskirti yra atsiradęs dėl išorės jėgos įtakos. O kai šis siekis egzistuoja nepriklausomai nuo išorės veiksmų, jų yra ar nėra, secesijos teisei atsirasti neturi įtakos.

6) Silpni atsiskiriančios tautos ryšiai su valstybe

Ši sąlyga nėra įtraukta į jokią doktrinoje randamą klasifikaciją, tačiau Crawford jai skiria didelę reikšmę analizuodamas Bangladešo atvejį.

Pasak Crawford, Bangladešo geografinė ir politinė situacija darė jį panašų į nesavarankišką teritoriją pagal Jungtinių Tautų chartijos XI dalį, nors oficialiai tokio statuso Bangladešas ir neturėjo². Remiantis JTO Generalinės Asamblėjos 1960 m. rezoliucija Nr. 1541(XV), teritorija, kuri yra geografiškai atskirta bei etniškai skirtinga nuo ją administruojančios valstybės, *prima facie* laikoma nesavarankiška teritorija, ir abu šie kriterijai tinka Pakistano ir Bangladešo situacijai apibūdinti [13]. Be to, Pakistanas užėmė dominuojančią padėtį politiniu, ekonominiu ir kultūriniu atžvilgiu. Taigi Bangladešo ir Pakistano buvimas vienoje valstybėje atrodė labiau dirbtinis nei natūralus dėl etninių, religinių, kultūrinių skirtumų bei dėl tautų nesugebėjimo rasti politinio kompromiso ir vieningai vystytis. Crawford teigimu, toks dviejų tautų gyvenamųjų teritorijų atskiru-

² Svarbu nepamiršti, kad jei Bangladešas iš tiesų būtų turėjęs nesavarankiškos teritorijos statusą, tai reikėtų kalbėti ne apie secesiją, o apie nesavarankiškos teritorijos valstybingumo įgijimą. Tačiau kadangi Bangladešas neturėjo atskiro teisinio statuso ir buvo laikomas Pakistano valstybės dalimi, tai jo atsiskyrimas nuo Pakistano laikytinas secesija, o faktinio savarankiškumo trūkumas gali būti vertinamas kaip viena iš sąlygų secesijos kontekste.

mas taip pat buvo svarbus veiksnys, nulėmęs Bangladešo teisės į išorinį apsisprendimą pripažinimą [36, p. 142].

Reikia paminėti ir Kosovo atvejį. JTO Generalinio sekretoriaus Specialiojo įgaliotinio ataskaitoje nurodoma, kad Kosovas ir Serbija nuo 1999 m. buvo visiškai atskirti, Serbija visą tą laiką neturėjo jokios valdžios Kosovo atžvilgiu ir šis procesas negrįžtamas. Serbų valdžios sugrįžimas būtų buvęs nepriimtinas Kosovo gyventojų daugumai ir sukeltų stiprų pasipriešinimą [27]. Čačado Trindade taip pat atkreipė dėmesį į šią aplinkybę [52]. Tai, kad Kosovo ir Serbijos atskyrimą nulėmė tarptautinės bendrijos įsikišimas, svarbu ir todėl, kad atsiranda pagrindas manyti, jog tarptautinė bendrija nematė kitokio sprendimo, leidžiančio Kosovui likti Serbijos jurisdikcijoje.

Šios sąlygos požiūriu taip pat įdomus Somalio šiaurėje esančio autonominio Somalilando regiono atvejis. Visuotinai pripažįstama, kad efektyvios centrinės valdžios nuo 1991 m. neturintis Somalis yra žlugusi valstybė (*failed state*), taigi centrinės vyriausybės, kuri turėtų faktinę valdžią visoje valstybės teritorijoje, apskritai nėra, o Somalilandas jau apie 20 metų faktiškai veikia kaip nepriklausoma valstybė ir visi Somalilando politiniai, ekonominiai, socialiniai ir kt. klausimai sprendžiami be centrinės valdžios įtakos. Taigi akivaizdu, kad regiono ir centro ryšiai yra itin silpni arba jų apskritai nėra. Tai leidžia pagrįstai manyti, kad Somalilando gyventojai nori turėti visišką kontrolę regiono atžvilgiu ir nepriklausyti nuo neefektyvios Somalio vyriausybės nei vidaus, nei išorės klausimais. Nesant efektyvios valdžios organų praktiškai neįmanoma ir susitarti dėl taikaus sprendimo, kuriuo Somalilandas liktų

Somalio sudėtyje, nes vyriausybė nebūtų pajėgi nei derėtis dėl susitarimo sąlygų, nei jų įgyvendinti. Be to, Somalis du dešimtmečius realiai nekontroliuoja Somalilando teritorijos, taigi kyla abejonių, ar valstybės teritorinio vientisumo principas gali saugoti valstybės teisę į tokią teritoriją [32; 33; 7].

Nors atsiskiriančios tautos ryšių su valstybe tvirtumas neišskiriamas kaip atskira sąlyga doktrinos pateikiamoje klasifikacijoje, o nepakankama valstybių praktika taip pat neleidžia įvertinti jo svarbos secesijos teisei atsirasti, yra svarių priežasčių į ją atsižvelgti. Pirma, teritorijų ir jose gyvenančių tautų geografinis, kultūrinis, politinis ir kt. atskirumas yra svarbus kontekstas nustatant tautos valią: jei atsiskirti siekianti tauta yra nutolusi nuo valstybės ir nepalaiko valstybės centrai ir regionui būdingų ryšių, tikėtina, kad tokios tautos atstovai iš tikrųjų nori atsiskirti ir patys administruoti savo regioną. Antra, jei tautos gyvenamo regiono atskirumas yra nulemtas išorinių aplinkybių (pvz., tarptautinės bendrijos įsikišimo kaip Kosovo atveju) ir trunka ilgą laiką, tai gali reikšti, kad buvo ieškoma vidaus sprendimo, tačiau nebuvo rasta abiem pusėms priimtino kompromiso ir secesija lieka vienintelė galima priemonė. Trečia, jei valstybė iš esmės nekontroliuoja tam tikro regiono (ir tokią situaciją nulemia tarptautinei teisei neprieštaraujančios aplinkybės), tai verčia abejoti valstybės teisių į tokį regioną apimtimi bei kelti klausimą, ar jis dar turėtų būti laikomas šios valstybės teritorijos dalimi – valstybės teritorinio vientisumo pažeidimas tokiaime regione gyvenančios tautos secesijos atveju nebėra akivaizdus³.

³ Nors tarptautinė teisė nesuteikia pagrindo manyti, kad teritorinio vientisumo apsaugos apimtis gali sumažėti dėl ilgą laiką trunkančios efektyvios kontrolės sto-

Taigi nors tai, kad nėra artimų tautos ryšių su valstybe, nebūtina sąlyga secesijos teisei atsirasti, į ją turėtų būti atsižvelgta vertinant kitų sąlygų egzistavimą.

Teisė į secesiją ir precedentas

Vienas iš viešojoje erdvėje dažniausiai girdimų argumentų prieš teisę į secesiją yra tas, kad tokios teisės pripažinimas atvertų Pandoros skrynią, t. y. secesijos teisės suteikimas vienai tautai paskatins separatistų judėjimus visame pasaulyje [47]. Šiuo pagrindu Kosovo nepriklausomybės nepripažįsta *inter alia* Ispanija, kurioje nepriklausomybės siekia baskai ir katalonai, Rumunija, kurioje yra didelė savo teisių reikalaujanti vengrų populiacija, Rusija, krečiama neramumų Šiaurės Kaukaze, Kinija, slopinanti secesinį judėjimą Tibete, ir kt. O Abchazija, Kalnų Karabachas, Bosnijos Serbų Respublika ir kiti secesijos siekiantys regionai džiugiai sutiko Kosovo nepriklausomybės paskelbimą, tikėdamiesi, jog tai paskatins jų pačių pripažinimą. Taigi kyla natūralus klausimas: ar secesijos teisės pripažinimas vienai tautai turi įtakos kitų tautų secesijos legitimumui?

Teisės doktrinoje pasigirsta nuomonė, kad tarptautinės bendrijos siekis kiekvieną secesijos atvejį vertinti kaip unikalų ir neturintį jokio precedentinio efekto, yra pagrįstas politiniais motyvais: didžiosios valstybės selektyviai pripažįsta naujų valstybių nepriklausomybę siekdamas stiprinti savo geopolitinę galią. Tačiau net ir tokie autoriai pripažįsta, kad secesija turi būti

suteikiama visoms tautoms, kurios neturi galimybės įgyvendinti savo kultūrinio savitumo ar politinių laisvių valstybės sudėtyje [38] – t. y. iš esmės sutinkama su išvada, kad teisė į secesiją atsiranda ne dėl tautos noro atsiskirti, bet dėl tam tikrų sąlygų, pavyzdžiui, vidaus apsisprendimo galimybės paneigimo ir kt. Straipsnio autorės nuomone, teisėje visada esama tam tikro precedentinio efekto – remiantis teisingumo principu, faktiškai vienodų situacijų teisinis vertinimas taip pat turi būti vienodas. Tačiau labai svarbu suvokti, kaip precedentas veikia: vienodai vertinamos *vienodos faktinės aplinkybės* (t. y. teisė į secesiją turi visos tautos, kurių vidaus apsisprendimas paneigtas ar kurios yra patyrusios šurkščius žmogaus teisių pažeidimus, kurios yra išnaudojusios visas taikaus sprendimo galimybes ir kurių atsiskyrimo siekis yra tinkamai išreikštas bei nenulemtas išorės jėgos įsikišimo), o ne *vienodas siekis* (t. y. teisė į secesiją negali būti suteikta visoms tautoms, kurios to reikalauja). Tai, kad, pavyzdžiui, Kosovas ir Kalnų Karabachas turi vienodą siekį – atsiskirti – savaime neleidžia šių situacijų vertinti vienodai. Jeigu Kalnų Karabacho ir Kosovo faktinės aplinkybės būtų analogiškos, būtų galima kalbėti apie analogišką Kalnų Karabacho atvejo teisinį vertinimą, tačiau ligšiolinė faktų analizė tokio pagrindo neduoda [46].

Darytina išvada, kad teisės į secesiją pripažinimas *apskritai* sukuria teisėtus lūkesčius, kad visos tam tikras sąlygas atitinkančios tautos galės pasinaudoti tokia teise. O teisės į secesiją pripažinimas *konkrečiai tautai* savaime neleidžia kitoms tautoms tikėtis analogiško elgesio.

kos, tačiau, straipsnio autorės manymu, teisės doktrina turėtų plačiau panagrinėti tokią galimybę, nes teisė į teritoriją turėtų būti ne tik formali, bet ir pagrįsta efektyvumu. Dėl apimties apribojimų šis klausimas šiame straipsnyje nenagrinėjamas.

Išvados

1. Teisė į secesiją tarptautinėje teisėje nėra nei aiškiai įtvirtinta, nei draudžiama, tačiau tai, kad būna secesijos atvejų ir kai kuriuos iš jų tarptautinė bendrija pripažįsta teisėtai, rodo, jog secesijos teisė tam tikrais atvejais egzistuoja, taigi reikia kuo aiškiau nustatyti, kokie gali būti šie atvejai.
2. Apibendrinant tarptautinius aktus, ligšiolinę valstybių praktiką ir teisės doktriną galima išskirti tokias secesijos teisei atsirasti svarbias sąlygas:
 - 1) *Tautos vidaus apsisprendimo paneigimas*. Tautos galimybė laisvai nulemti savo politinį, ekonominį, kultūrinį, socialinį ir kt. vystymąsi valstybėje turi būti neįmanoma: tautinės grupės teisės neginamos, jos atstovai sistemiskai diskriminuojami ir pan. Neįgyvendinus šio kriterijaus, teisė į secesiją negali būti pripažinta.
 - 2) *Šiurkštūs ir masiniai žmogaus teisių pažeidimai*. Kai valstybė sistemingai pažeidžia tautos narių teises, pripažįstama, kad tauta neturi vidinio apsisprendimo galimybės, o taikus vidaus sprendimas yra neįmanomas. Šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai taip pat leidžia numanyti, jog siekis atsiskirti iš tikrųjų rodo tautos valią ir nėra tik siauros grupės ar išorės jėgos interesų atspindys. Esant švelnesnei vidaus apsisprendimo paneigimo formai, šiurkštūs žmogaus teisių pažeidimai nėra būtini, kad galėtų būti pripažinta teisė į secesiją, tačiau jų buvimas, tikėtina, sustiprina tokią tikimybę.
 - 3) *Taikaus sprendimo galimybių išnaudojimas*, t. y. turi būti bandyta priimti abiem pusėms priimtina sprendimą derybomis ar panašiu būdu, kitaip teisė į secesiją negali atsirasti. Tačiau to nereikalaujama, jei valstybė akivaizdžiai nesudaro kitai pusei galimybių ginti savo interesus derybomis. O jei valstybės teisės aktai eksplicitiškai įtvirtina tautos vidinį apsisprendimą užtikrinančius saugiklius ir yra pagrindo tikėti jų veikimo efektyvumu, ši sąlyga laikoma neįvykdyta ir teisė į secesiją neatsiranda.
 - 4) *Tautos valia atsiskirti*: secesija turi atitikti tautos narių daugumos valią. Paprastai laikoma, kad taip ir yra, nereikalaujant oficialių referendumo ar kitokio atstovavimo pagrindo įrodymų, išskyrus atvejus, kai akivaizdu, jog secesija skelbiama ginant tam tikrų grupių ar netgi pačios valstybės siaurus interesus. Nustatant tautos valią būtina atsižvelgti į tai, ar valstybės politika negalėjo susilpninti tautos galimybės ją tinkamai pareikšti, ir tokiu atveju tam tikri reprezentatyvumo trūkumai gali būti pateisinami.
 - 5) *Nėra išorės jėgos įsikišimo*. Kai yra išorės įsikišimas, svarbu įvertinti jo įtaką atsiskyrimo siekiui: jei išorės jėga padeda įgyvendinti įsitvirtinusį siekį atsiskirti, tai neturėtų būti pagrindas nepripažinti teisės į secesiją. O jeigu siekis atsiskirti atsiranda iš esmės dėl išorės poveikio, tokiu atveju secesijos teisė nebus pripažįstama.
 - 6) *Silpni atsiskiriančios tautos ryšiai su valstybe*: kuo silpnesni jų politiniai, teisiniai, geografiniai ir kt. ryšiai, tuo labiau tikėtina, kad se-

cesijos teisė bus pripažįstama. Tai, kad valstybė sąmoningai nepalaiko su tautos gyvenamu regionu artimų ryšių, yra nepajėgi to padaryti arba jos jurisdikcija regiono atžvilgiu specialiai apribota, taip pat leidžia spręsti, kad yra ir kitų secesijos teisės atsiradimo sąlygų – tautos valia atsiskirti ar kitų sprendimo būdų išnaudojimas.

3. Teisės į secesiją pripažinimas konkrečiu atveju savaime nereiškia, kad visos secesijos siekiančios tautos įgyja tokią teisę – šios teisės atsiradimą nulemia esamos konkrečios faktinės aplinkybės. Vertinant, ar tam tikra tauta turi teisę į secesiją, kiekvieno atvejo aplinkybės turi būti atskirai analizuojamos pagal ankstesnėje išvadoje aptartas sąlygas.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai ir kiti pirminiai šaltiniai

1. African Commission on Human and Peoples' Rights. 75/92 Katangese Peoples' Congress v. Zaire.
2. Amnesty International. Amnesty International Report 2010 – The State of the World's Human Rights [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ecoi.net/local_link/143078/243749_en.html>.
3. Bangladesh Genocide Archive [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.genocidebangladesh.org>>.
4. Conference on Security and Co-operation in Europe. Final Act. Helsinki, 1975.
5. Human Rights Watch. World Report 2011 [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ecoi.net/local_link/153270/254870_en.html>.
6. International Crisis Group. Kosovo conflict history [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.crisisgroup.org/en/key-issues/research-resources/conflict-histories/kosovo.aspx>>.
7. International Crisis Group. Somaliland: Time For African Union Leadership, Africa Report No 110 [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/africa/horn-of-africa/somalia/Somaliland%20Time%20for%20African%20Union%20Leadership.ashx>>.
8. Jungtinių Tautų chartija. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 15-557.
9. Office of the High Commissioner for Human Rights. General Recommendation No. 21: Right to self-determination: 08/23/1996.
10. Peace and Collaborative Development Network. War Crimes Trial in Bangladesh under the International Crimes (Tribunal) Act, 1973 [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.internationalpeaceandconflict.org/profiles/blogs/war-crimes-trial-in-bangladesh>>.
11. Republic of Kosovo, Ministry of Foreign Affairs. Countries that have recognized the Republic of Kosova [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mfa-ks.net/?page=2,33>>.
12. UN General Assembly. Declaration A/CONF.157/23, 1993.
13. UN General Assembly. Resolution 1541 (XV), 1960.
14. UN General Assembly. Resolution 2151 (XXI), 1966.
15. UN General Assembly. Resolution 2383 (XXII), 1968.
16. UN General Assembly. Resolution 2508 (XXIV), 1969.
17. UN General Assembly. Resolution 2625 (XXV), 1970.
18. UN General Assembly. Resolution 2652 (XXV), 1970.
19. UN General Assembly. Resolution 2790 (XXVI), 1971.
20. UN General Assembly. Resolution 2793 (XXVI), 1971.

21. UN General Assembly. Resolution 31/6A, 1976.
 22. UN General Assembly. Resolution 32/105N, 1977.
 23. UN General Assembly. Resolution 34/93G, 1979.
 24. UN General Assembly. Resolution A/RES/62/243, 2008.
 25. UN Good Offices Mission. Joint statement of the two Cyprus leaders [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.uncyprustalks.org/nqcontent.cfm?a_id=2921>.
 26. UN News Centre. UN-backed Cyprus reunification talks gain momentum ahead of meeting with Ban [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37253&Cr=cypus&Cr1=>>>.
 27. UN Security Council. Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council. S/2007/168.
 28. UN Security Council. Resolution 307 (1971).
 29. UN Security Council. Resolution 541 (1983).
 30. UN Security Council. Resolution 550 (1984).
 31. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 77-3288.
- Specialioji literatūra ir kitos publikacijos**
32. *BBC News*. Regions and territories: Somalia [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1072592.stm>.
 33. *BBC News*. Regions and territories: Somaliland [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/3794847.stm>.
 34. BUCHANAN, A. *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*. Westview Press: Boulder, 1991.
 35. CASSESE, A. *Self-Determination of Peoples*. New York: Cambridge University Press, 1995.
 36. CRAWFORD, J. *The Creation of States in International Law*. New York: Oxford University Press, 2006.
 37. DUGARD, J.; RAIČ, D. The role of recognition in the law and practice of secession. In KOHEN, M. G. *Secession: International Law Perspectives*. New York: Cambridge University Press, 2006.
 38. MULLERSON, R. Precedents in the Mountains: On the Parallels and Uniqueness of the Cases of Kosovo, Abkhazia and South Ossetia. *Chinese Journal of International Law*, 2009, vol. 8, no. 1, p. 2–25.
 39. RAIČ, D. *Statehood and the Law of Self-Determination*. The Hague: Kluwer Law International, 2002.
 40. RICH, R. Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union. *European Journal of International Law*, 1993, vol. 4, no. 1, p. 36–65.
 41. SHAW, M. N. *International Law*. 6th ed. New York: Cambridge University Press, 2008.
 42. THIO, L. A. International law and secession in the Asia and Pacific regions. In KOHEN, M. G. *Secession: International Law Perspectives*. New York: Cambridge University Press, 2006, p. 297–354.
 43. TIME. Bangladesh: Bringing a Forgotten Genocide to Justice [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2008085,00.html>>.
 44. TURK, D. Recognition of States: A Comment. *European Journal of International Law*, 1993, vol. 4, no. 1, p. 66–71.
 45. VADAPALAS, V. *Tarptautinė viešoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
 46. ZEYNALOV, M. Nagorno-Karabakh and Kosovo: Politically Precedent, Legally Different. *Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation* [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://caucasusedition.net/analysis/nagorno-karabakh-and-kosovo-politically-precedent-legally-different>>.
 47. ŽALIMAS, D. Teismo išvada dėl Kosovo nepriklausomybės atvėrė Pandoros skrynią? [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/dzalimas-teismo-ismada-del-kosovo-nepriklausomybes-atvere-pandoros-skrynia.d?id=35894891>>.
 48. ŽILINSKAS, J. Kosovo mazgas [interaktyvus. Žiūrėta 2011 m. rugsėjo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.balsas.lt/naujiena/194918/justinas-zilinskas-kosovo-mazgas/1>>.
- Praktinė medžiaga**
49. European Court of Human Rights. *Case of Loizidou v. Turkey* (Application no. 15318/89). Judgment of 18 December 1996, Strasbourg.

50. European Court of Human Rights. *Case of Cyprus v. Turkey* (Application no. 25781/94). Judgment of 10 May 2001, Strasbourg.
51. International Court of Justice. Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo. Advisory Opinion of 22 July 2010.
52. International Court of Justice. Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo. Separate Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade.
53. Supreme Court of Canada. Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217. File No. 25506.

NATIONS' RIGHT TO UNILATERAL SECESSION

Aistė Dumbrytė

S u m m a r y

Unilateral secession is an act by a part of the population of a given state, without the consent of the latter, the aim of which is to separate from that state and form a new independent state or join another existing state. International law is silent with regard to legality of unilateral secession – it is neither prohibited, nor explicitly authorised, and previous secessionist attempts have been both approved (cases of Bangladesh, Slovenia, Croatia, Kosovo) and condemned (cases of Abkhazia, South Ossetia, Transdnistria, Northern Cyprus) by the international community.

Legal scholars, such as Cassese, Crawford, Dugard, Raič and others, interpret international documents, notably the Declaration on Principles of International Law of 1970, the Helsinki Final Act of 1975 and Vienna Declaration of 1993, as providing the basis for the concept of *remedial secession*, i.e. the right for a nation to secede from the state arises as a remedy of last resort under particular conditions – when the state does not ensure appropriate internal self-determination for a nation (political, economic, cultural, etc, representation), then the latter has the right to exercise external self-determination in the form of secession. International legal documents, judicial decisions and legal doctrine enable us to draw six conditions, based on which the legitimacy of a unilateral secession should be assessed:

Firstly, the nation must be denied the opportunity to exercise its right to self-determination within the state, meaning that its members are not properly represented by the government and/or discriminated on the basis of their nationality. Secondly, there must be widespread and systematic human rights abuses directed at the members of the nation (although denial of internal self-determination which does not amount to massive human rights violations is also sufficient). Thirdly, all other means to solve the conflict between the seceding nation and the state must be exhausted. Fourthly, there must be a genuine wish to secede, expressed by appropriate representatives of the nation. Fifthly, the wish to secede must not be caused by the interference of a third party. Sixthly, the weaker the geographic, legal, political, cultural, etc, relations between the seceding nation and the state, the more likely it is that the secession is justifies.

In addition to all that, it must not be forgotten that each case of secession must be assessed individually, and even though all secessions which fulfil the above-listed conditions should be recognised as legitimate, the very fact of recognition of one case can by no means be regarded as a precedent when judging other cases.

*Įteikta 2011 m. rugsėjo 7 d.
Priimta publikuoti 2012 m. sausio 12 d.*